

Arbejderbevægelsen i stationsbyen

Træk af Ringe Socialdemokratiske Forenings historie i tiden før 2. verdenskrig.

Af Inge Bundsgaard, medarbejder ved Stationsbyprojektet.

Urmager og grisehandler Frandsen.

Igennem de sidste 15 år har der været en stærkt stigende interesse for arbejderbevægelsens historie, men interessen har først og fremmest koncentreret sig omkring den politiske og faglige arbejderbevægelse som landsdækkende organisationer, omkring de forskellige fraktioner indenfor arbejderbevægelsen og omkring de interne strategiske og ideologiske diskussioner. Derimod

ved vi stadigvæk forbløffende lidt om, hvordan de enkelte lokale socialdemokratiske partiforeninger og fagforeninger opstod og udviklede sig rundt omkring i landet. Der er her en oplagt opgave at gå i gang med for lokalhistorisk interesserede, og kildemateriale er der nok af.

I sammenligning med de fleste andre partipolitiske foreninger har socialdemokraterne været meget flittige til at aflevere deres gamle forhandlings- og medlemsprotokoller til de lokalhistoriske arkiver eller til Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv i København. Det gælder også for Socialdemokratisk Forening for Ringe og Omegn, som den 16. juni næste år kan fejre sit 80 års jubilæum. På Ringe Lokalhistoriske Arkiv kan man finde forhandlingsprotokollerne og kontingentbøgerne tilbage til foreningens oprettelse i 1906, og læser man nærmere i dem og eventuelt også i de lokale aviser, kan man få meget at vide om den lokale arbejderbevægelse i Ringe.

De fleste steder havde den organiserede arbejderbevægelse længe

svært ved at vinde fodfæste uden for købstæderne selv om der mange steder blev udfoldet en ihærdig agitationsvirksomhed. Det var først i løbet af 1890'erne og i særdeleshed efter århundredskiftet, de socialdemokratiske partiforeninger og fagforeningerne for alvor begyndte at vinde indpas i landkommunerne, og her kom stationsbyer som Ringe til at spille en vigtig rolle i udviklingen.

Stationsbyen med dens virksomheder og småindustri skabte efterhånden en voksende gruppe af faglærte og ufaglærte arbejdere og småhåndværkere, som var langt mere lydhøre overfor de socialdemokratiske agitatorer end husmændene og landarbejderne. Ikke blot blev disse mange steder indpodet en god portion socialistforskrækkelse af gårdmændene, men de kunne undertiden også i deres kamp for at få foden under eget bord have lettere ved at identificere sig med gårdmændene end med den øvrige arbejderklasse.

Arbejderbevægelsens erobring af landkommunerne gik derfor som oftest via stationsbyerne. Det var her partiforeningen og fagforeningen først slog rod, og det var de lokale foreninger her, der gennem et ihærdigt og stædigt agitationsarbejde efterhånden fik opdyrket det omliggende landbosamfund. Den lokale arbejderbevægelses opkomst og udvikling i stationsbyerne er der-

for en vigtig del af den danske arbejderbevægelses historie, men samtidig er det også en vigtig del af stationsbyernes historie. Først med arbejderbevægelsen blev også de lavere sociale lag organiseret. Gennem partiforeningen, fagforeningerne og fællesorganisationen fik arbejderne og småhåndværkerne nu mulighed for at få indflydelse på udviklingen i byen, og gennem de mange andre foreninger, der opstod inden for arbejderbevægelsen i mange stationsbyer, så som begravelseskasser, brændselsforeninger, spareforeninger, ungdomsorganisationer, sangforeninger, oplysningsforeninger og radioklubber m.v., kom de også til at sætte deres præg på det sociale og kulturelle liv i byen i øvrigt.

Borgerskabets Ringe

Nogen udpræget arbejderby var Ringe ikke. De fleste af byens virksomheder var små håndværksvirksomheder, der kun beskæftigede enkelte arbejdere, og udover korkvarefabrikken og Jørgensens Maskinfabrik opstod der ikke nogen større industri. Baggrunden for byens voldsomme vækst i årene fra 1880'erne var først og fremmest dens funktion som handels- og servicecentrum for det store opland, og socialt blev byen derfor stærkt præget af den store handels- og håndværkerstand, hvorimod de egentlige ar-

bejdere kun udgjorde en mindre gruppe.

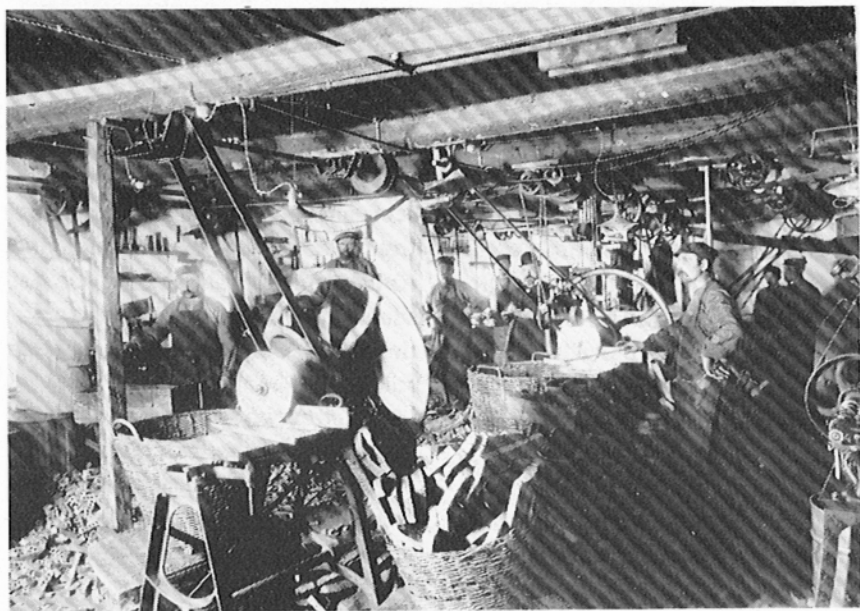
Det var da også handels- og håndværkerstanden, der først organiserede sig med oprettelsen af Ringes Byes Forening for Næringsdrivende i 1886 — den senere Håndværker- og Industriforening. I de følgende år udviklede den sig til byens førende og mest indflydelsesrige forening, og den kom til at sætte sit præg på stort set alle områder af byens liv. Det var også den, der udadtil i forholdet til det omgivende landsogn repræsenterede og varetog byens interesser, og som kom til at spille en vigtig rolle i den lokale magtkamp mellem land og by, der i

årene fra 1890'erne og frem til 1. verdenskrig satte sit præg på det kommunalpolitiske liv.

Socialt set repræsenterede Håndværker- og Industriforeningen dog kun et begrænset udsnit af byens befolkning: det egentlige borgerskab. Medlemskredsen omfattede først og fremmest byens større handlende og håndværksmestre samt embedsmænd og folk i liberale erhverv, og i spidsen for foreningen stod en lille gruppe af byens mest fremtrædende og indflydelsesrige borgere.

Den lille mands foreninger

Overfor dette borgerskab begyndte

Interiør fra C.M. Christoffersens korkvarefabrik ca. 1910.

byens arbejdere og småhåndværkere også så småt at røre på sig. Efterhånden som byen voksede, voksede også de interne sociale skel og modsætninger, og Håndværker- og Industriforeningen fik stadigt vanskeligere ved at fremstå som hele byens forening.

Det blev dog ikke inden for arbejderbevægelsen, men derimod inden for afholdsbevægelsen, de første foreningsdannelser blandt byens småhåndværkere og arbejdere fandt sted. I løbet af 1890'erne og især efter århundredskiftet vandt afholdsbevægelsen betydelig tilslutning i langt de fleste stationsbyer. I Ringe blev der allerede i 1887 oprettet en N.I.O.G.T.-loge — Finchs Minde — som hurtigt fik et ret betydeligt medlemstal. Hertil kom i 1899 en afdeling af afholdsselskabet Det hvide Kors og året efter endnu en N.I.O.G.T.-loge. Omkring århundredskiftet var skønsmæssigt næsten 10% af byens indbyggere medlemmer af en af disse foreninger, og selv om kildematerialet her desværre er meget mangelfuldt, tyder alt på, at det først og fremmest var byens småhandlende, småhåndværkere og arbejdere, der meldte sig ind under afholdsbevægelsens faner.

Der er næppe nogen tvivl om, at afholdsbevægelsen fik stor betydning for mange arbejdere og andre småkårsfolk i deres bestræbelser på

at bedre deres materielle levevilkår. Drikkeriet var vitterligt et stort problem på denne tid. Der er næppe heller nogen tvivl om, at afholdsbevægelsen mange steder var med til at berede jorden for den organiserede arbejderbevægelse. Selv om afholdsbevægelsen alene sigtede mod afholdenhed og forbud mod udskænkning og salg af stærke drikke og ideologisk havde en udpræget tendens til at se drikkeriet som hovedårsagen til alle sociale dårligheder, har bevægelsen sikkert hos den enkelte været med til at øge den sociale bevidsthed og bevidstheden om, at han selv i fællesskab med andre kunne øve en aktiv indflydelse på sin sociale og økonomiske situation, ligesom bevægelsen har givet medlemmerne organisationserfaring. Hertil kom den massive opbakning, afholdsbevægelsen i mange år fik fra arbejderbevægelsens side. Mange af de mest fremtrædende socialdemokratiske agitatorer, som f.eks. A.C. Meyer, var samtidig overbeviste afholdsmænd, der ikke undlod samtidig at agitere for denne sag.

Det var en udbredt opfattelse blandt mange socialdemokrater, at kampen mod drikkeriet var et nødvendigt led i kampen for bedre sociale og økonomiske levevilkår for arbejderklassen, og det kom derfor mange steder til et nært samarbejde mellem arbejderbevægelsen og af-

holdsbevægelsen.

Om det også har været tilfældet i Ringe, tillader kildematerialet desværre ikke at sige noget om, men det er måske ikke tilfældigt, at den første formand for Hvide Kors i Ringe, urmager N. Faber, senere er at finde blandt den socialdemokratiske forenings bestyrelsesmedlemmer. Det er måske heller ikke tilfældigt, at der netop i 1890'erne, hvor afholdsbevægelsen vinder indpas i byen, også bliver gjort forsøg på at få oprettet en arbejderforening.

Allerede i 1891 var der blevet oprettet en sådan arbejderforening, som dog kun synes at have fungeret i nogle få år, og såvel i 1894-95 som i 1898 forsøgte man at vække foreningen til live igen, men uden større held. Når det i disse år ikke lykkedes at skabe en levedygtig arbejderorganisation skyldes det nok, at den egentlige arbejderbefolkning i byen stadigvæk var ret ubetydelig, men det skyldes også, at modsætningsforholdet mellem land og by på dette tidspunkt helt overskyggede de interne interessemodsætninger i byen. I striden mellem land og by følte byens arbejdere sig først og fremmest som stationsbyborgere. I 1894 sluttede den da eksisterende Arbejderforening således helt op omkring Håndværker- og Industriforeningens forsøg på at få indvalgt en byrepræsentant i sognerådet gennem opstilling af en særlig borgerliste.

Først efter århundredskiftet, hvor arbejderbefolkningen og funktionærgruppen i Ringe voksede ret betydeligt, lykkedes det at få oprettet en levedygtig socialdemokratisk forening.

Den begyndende arbejderbevægelse
Initiativtagerne var to håndværkere og svogre, Rasmus Poulsen og Jens Peter Petersen fra Sødinge, der havde været på valsen og nu vendte hjem og fik sat skub i det politiske arbejde.

Sandsynligvis havde de to svogre lært den politiske og faglige arbejderbevægelse i købstæderne at kende på deres vandring, og det var sikkert med erfaringer herfra, de nu stillede sig i spidsen for den lokale arbejderbevægelse. Langt de fleste af stationsbyens arbejdere stammede fra de omkringliggende landsogne og stod ganske fremmede overfor arbejderbevægelsens ideer, og det var derfor i mange stationsbyer netop håndværkere eller faglærte arbejdere, der havde stået i lære i købstæderne og der lært arbejderbevægelsen at kende, som kom til at stå bag de første lokale politiske og faglige foreningsdannelser.

Resultatet blev, at der den 16. juni 1906 kunne afholdes konstituerende generalforsamling i Socialdemokratisk Forening for Ringe og Omegn, hvor Rasmus Poulsen blev valgt til formand. Det var dog ikke

nogen stor skare, der sluttede op omkring foreningen. I de første år indtil 1. verdenskrig svingede medlemstallet mellem 20 og 50, og det synes først og fremmest at have været blandt byens arbejdere og funktionærer, foreningen hentede sine medlemmer. Derimod var tilslutningen blandt de mange småhåndværkere relativt begrænset, selv om de kom til at spille en stor rolle i foreningens ledelse. Det var denne gruppe, der i de kommende år skulle komme til at danne en vis modvægt mod byens stærke borgerskab.

På trods af det begrænsede medlemstal kom foreningen hurtigt til at spille en vis rolle i det lokalpolitiske liv. Gennem samarbejde med husmandsforeningen lykkedes det allerede det år, foreningen blev dannet, at få indvalgt to socialdemokrater i sognerådet: urmager Frandsen og vejmand Jens Peter Jensen fra Rynkeby. Ved det følgende sognerådvalg i 1909 gik det imidlertid knap så godt. Også ved dette valg samarbejdede man med husmandsforeningen, men det kneb med at nå til enighed. I dagens ligestillingsdebat beskyldes socialdemokraterne ofte for at tage for lidt hensyn til kvinderne ved valgene, og at det ikke er noget nyt fænomen, fremgår tydeligt af forhandlingsprotokollen for Ringe Socialdemokratiske Forening. Det var netop spørgsmålet om kvindernes placering, der var bag-

grunden for uenigheden mellem den socialdemokratiske forening og husmandsforeningen. Med megen forargelse måtte man i forhandlingsprotokollen notere, at:

»Der var ikke på nogen måde mulighed for at få en fællesliste for udvalget, for Husmandsforeningen ville have kvinder på listen og tillige med først, hvilket vi ikke kunne gå med til«.

I stedet blev man enige om at opstille hver sin liste, og så lade sagen afgøre ved et fælles valgmøde. Her vandt Husmandsforeningens liste ved afstemningen, og at socialdemokraterne ærgrede sig grundigt fremgår tydeligt:

»...og efter nogen diskussion blev listen med kvinder på vedtaget med 47 stemmer mod 44, hvilket vi kan takke vores medlemmer for, da der ikke var mødt mere end en snes stykker, og tillige med havde Husmandsforeningen brugt det fif at få medlemmer fra Kvindevalgretsforeningen indmeldte i Husmandsforeningen og dermed kunnet få listen gennemtruffet«.

Det blev da også det sidste valg, hvor socialdemokraterne og husmandsforeningen samarbejdede, selv om bruddet nu nok havde en mere seriøs politisk baggrund, ligesom det retfærdigvis må siges, at socialdemokraterne senere fik et noget andet syn på kvindernes plads i det politiske arbejde.

Ved det følgende kommunalvalg i 1913 fik socialdemokraterne dog igen indvalgt to repræsentanter i sognerådet, og i de følgende år lykkedes det at bevare denne repræsentation. Den socialdemokratiske

forening blev hermed en magtfaktor i det lokale politiske liv, man måtte regne med. Ved sin blotte eksistens var den med til at splitte byen, og den var samtidig med til at fremhæve og tydeliggøre de sociale og økonomiske modsætninger, som blev stadigt vanskeligere at overse.

I årene op til første verdenskrig koncentrerede bestyrelsen sig først og fremmest om at befæste foreningens position og hverve nye medlemmer. Der blev gjort et stort udadrettet agitationsarbejde, især i forbindelse med valgene, ved afholdelsen af offentlige politiske møder og ved hus til hus agitation for den socialdemokratiske presse. Man interesserede sig imidlertid ikke kun for Ringe. Allerede i 1907 planlagde og gennemførte foreningen en lang række agitationsmøder rundt omkring i nabosognene, og da man i 1911 erfarede, at den socialdemokratiske forening i Jordløse var i stærk tilbagegang, var man i Ringe straks klar til at søge kontakt med foreningen for at hjælpe den på fode igen. Det var da også socialdemokraterne i Ringe, der i 1915 tog initiativet til at få oprettet en kredsorganisation sammen med den socialdemokratiske forening i Korinth. Ringe er således et godt eksempel på, hvordan stationsbyerne og deres arbejdere kom til at fungere som formidler for den politiske arbejderbevægelses fremvækst på landet.

Samtidig med det udadrettede agitationsarbejde søgte man indadtil at skabe sammenhold og en politisk bevidsthed hos medlemmerne. Der blev arrangeret enkelte fester og baller. Juletræsfesten for medlemmernes børn og efterårets andespil og bal blev hurtigt en fast tradition, men de medlemsmøder, der fra starten blev afholdt med jævne mellemrum, havde dog nok endnu større betydning. Her kunne medlemmerne komme for at høre politiske foredrag og diskussioner om partiets ideer og politik eller bare for at drøfte dagens aktuelle begivenheder eller snakke om løst og fast ved det efterfølgende fælles kaffebord, inden aftenen sluttedes af med en sang fra arbejdersangbogen. Der er næppe nogen tvivl om, at det fællesskab og sammenhold, der blev skabt ved disse møder, var af overordentlig stor betydning såvel for den enkelte deltager som for foreningen som helhed.

Arbejderbevægelsen i mellemkrigstiden

Var fundamentet blevet lagt i årene før verdenskrigens udbrud, blev mellemkrigsårene til gengæld den organiserede arbejderbevægelses egentlige blomstringsperiode. Såvel medlemsmæssigt som organisatorisk blev disse år en vældig fremgangs- og konsolideringsperiode for socialdemokraterne i Ringe.

De økonomiske og politiske urolige år efter 1. verdenskrig førte til en vældig medlemstilgang for partiforeningen, der i løbet af få år mere end fordoblede sit medlemstal. Hermed var foreningens eksistens sikret, og der var kræfter og overskud til at tage nye opgaver op. De offentlige politiske agitationsmøder trådte i baggrunden til fordel for afholdelsen af store politiske sommerfester, 1. majfester og kredsorganisationsfester. Altsammen begivenheder, hvor foreningen fik lejlighed til at demonstrere sin styrke over for omverdenen. Indadtil blev der fortsat afholdt medlemsmøder, juletræsfester, andespil og baller, men det kunne undertiden knibe med tilslutningen. Der var meget andet at bruge den øgede fritid på. Biografen lokkede med billig underholdning for hele familien, og idrætten optog en stor del af ungdommens tid. Det gik især ud over medlemsmøderne, der i slutningen af tyverne helt ophørte, og i stedet koncentreredes foreningens virksomhed sig i stigende grad omkring en udbygning af organisationsnettet og omkring oplysningsvirksomheden.

Partiforeningen tog således aktiv del i oprettelsen af arbejdsmændenes fagforening i 1917, og den faglige organisering, der netop i disse år tog fart, førte året efter til dannelsen af en fællesorganisation for arbejderbevægelsen i Ringe. I de føl-

gende år opstod der et nært samarbejde mellem partiforeningen og fællesorganisationen, der skabte et langt mere solidt grundlag for den socialdemokratiske forenings virksomhed, hvad der også afspejler sig i såvel medlemstallets vækst som i væksten af de socialdemokratiske stemmetal ved valgene.

Også den socialdemokratiske ungdom organiserede sig. Allerede i 1910 var der blevet oprettet en socialdemokratisk ungdomsforening, men hvorlænge den vedblev at eksistere er usikkert. I 1926 tog partiforeningen imidlertid initiativet til at få oprettet en lokalafdeling af Danmarks Socialdemokratiske Ungdom, der i de følgende år udfoldede en betydelig virksomhed i byen, og tre år senere kom hertil desuden en afdeling af D.U.I. Men ikke nok med det. Også på det kulturelle område organiserede man sig. I 1932 blev der på den socialdemokratiske forenings generalforsamling vedtaget at oprette et Arbejder Sangkor, der i de følgende år hyppigt optrådte ved foreningens fester, og i 1933 stiftedes Arbejdernes Radioklub, som på det selskabelige og kulturelle område fik et nært samarbejde med partiforeningen. I en række år arrangerede de to foreninger i fællesskab hvert år både en karnevalsfest og en teateraften.

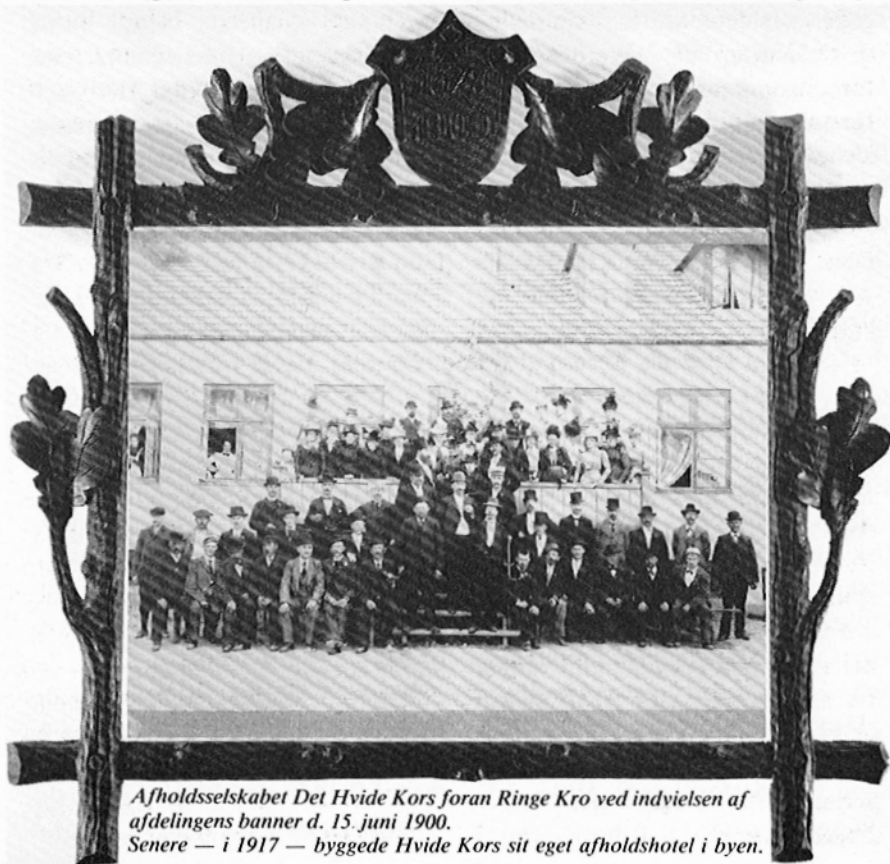
Udover organisationsarbejdet koncentrerede den socialdemokrati-

ske forening sig især om oplysningsarbejdet. Ikke blot på landsplan, men også lokalt var Socialdemokratiet nu blevet et ansvarligt parti, der havde medindflydelse på og dermed også medansvar for det lokale kommunale styre. Skulle man kunne vise sig denne opgave voksen, måtte medlemmerne dygtiggøre sig. I 1924/25 gik partiforeningen og fællesorganisationen sammen om oprettelsen af et oplysningsudvalg, der i de følgende år stod bag afhol-

delsen af et væld af kurser, studiekredse og foredragsrækker.

Hele dette vældige organisationsnet, der omfattede både det sociale, økonomiske, politiske, faglige, oplysende, kulturelle og underholdende liv i arbejderbevægelsen, og som i løbet af mellemkrigsårene kom til at udgøre et samlet hele, er et forbløffende vidnesbyrd om arbejderbevægelsens styrke i Ringe i disse år.

Når man tager det i betragtning,

kan det dog undre, at arbejderbevægelsen og dens ledende skikkelser ikke kom til at spille en større rolle i byens liv, end tilfældet synes at have været.

Den socialdemokratiske forening fik nok en vis indflydelse i det lokalpolitiske liv, men nogen afgørende betydning fik den ikke. Dertil var det borgerlige flertal for stort. Mere bemærkelsesværdigt er det, at man i ledelsen af byens øvrige foreningsliv kun finder ganske enkelte af de førende socialdemokrater repræsenteret i tiden op til 2. verdenskrig. Uden for arbejderbevægelsens eget afgrænsede foreningsnet synes de ledende organisationsfolk kun at have haft meget begrænset indflydelse. Man får indtryk af, at Ringe

helt op til verdenskrigen var skarpt adskilt i et borgerligt og et arbejderforeningsnet, som kun i sjældne tilfælde havde større berøringsflader.

Forklaringen herpå skal muligvis søges i byens socialstrukturer. Ringe var, som nævnt, først og fremmest en handelsby, hvor handelsstanden spillede en fremtrædende rolle i såvel erhvervslivet som i foreningslivet. Den sociale afstand mellem denne handelsstand og en arbejderbevægelse, der først og fremmest var rekrutteret blandt byens arbejdsmænd og funktionærer, var muligvis så stor, at der skulle en verdenskrig til, for at grupperne kunne nærme sig hinanden og i fællesskab forme byens videre udvikling. □

1940 - 1945

Af: Niels Albretsen

Efter 1. verdenskrig var Tyskland et splittet og forvirret samfund, politisk og administrativt. Man havde afskrevet kejserdømmet, og de demokratiske synspunkter havde svært ved at slå igennem i republikken.

Hævntanken overfor størstedelen af det øvrige Europa havde let grobund, — derfor havde Hitler let spil.

Tyskland var blevet en militær stormagt, klædt i stål, det var gjort til et råt og brutalt militærdiktatur.

Jødeforfølgelser, arrestation af politisk anderledes tænkende hørte til dagens begivenheder.

Begrebet koncentrationslejre opstod, hvilken grusom betydning det ord havde, gik vist først op for mange flere år efter krigens udbrud. Hvordan kunne det lade sig gøre?